

УДК:331.522.4:314.17:631.11

Сірош О.С.
аспірант ПДАТУ

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОГО ЧИННИКА НА ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** Розглянуто та проаналізовано характер та масштаби впливу демографічного чинника на процес формування трудового потенціалу аграрних підприємств Хмельницької області. Охарактеризовано основні напрямки демографічних процесів на регіональному рівні. Висвітлено вплив демографічної компоненти на формування кількісних і якісних характеристик трудового потенціалу.*

***Ключові слова:** демографічна компонента, демографічна ситуація, трудовий потенціал, підприємство.*

Постановка проблеми. Основною характерною ознакою функціонування трудового потенціалу підприємства є необхідність забезпечення постійного безперервного процесу відтворення робочої сили. Формування, розвиток і відтворення трудового потенціалу відбувається під впливом демографічних, економічних, соціальних, культурних та інших чинників, які пов'язані між собою. Величина трудового потенціалу більшою мірою залежить від демографічної ситуації (загальна чисельність населення, статевікова структура, кількість працездатного населення, природний і механічний рух). Демографічні фактори впливають в основному на кількісну складову трудового потенціалу. Однак, як зазначає ряд дослідників, їх вплив не зводиться до суто кількісних тенденцій, оскільки виявляється у формуванні демографічної якості населення через його генфонд, стан здоров'я, тривалість активного періоду [3, с.23]. Кризові демографічні процеси останніх років призвели до сучасних та потенційних масштабних втрат трудового потенціалу. У зв'язку з цим, об'єктивно стає потреба аналізу реального стану сучасної демографічної ситуації, пошуку основних її причин, визначення передумов та факторів, що впливають на відтворення трудового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти демографічної складової трудового потенціалу підприємства досліджували такі вчені, як А.О. Бугуцький, І.Ф. Гнибіденко, В.С. Дієсперов, О.І. Здоровцов, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, К.І. Якуба та багато інших. Однак, попри значне коло наукових досліджень з окресленої про-

блематики, досі ще не визначено напрями покращення показників демографічного розвитку. Проблема актуальна і займає чільне місце у сучасній науці. Цим зумовлено необхідність поглибленого вивчення зазначеної проблематики та її актуальність.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження стану і регіональних особливостей демографічної компоненти трудового потенціалу аграрних підприємств; аналіз динаміки чисельності та складу населення Хмельницької області.

Виклад основного матеріалу. Економічна і політична криза негативно впливає на соціальне середовище такого важливого фактора виробництва, як трудовий. Трудовий потенціал є необхідною умовою функціонування підприємства, тому процеси його формування та використання необхідно погоджувати зі змінами, які відбуваються на підприємствах цілому та в економіці взагалі. У нових умовах господарювання основний тягар проблем переміщується саме на рівень підприємства. У наш час трудовий потенціал аграрних підприємств зазнав істотних змін, які викликали погіршення насамперед його кількісного та якісного стану. Це стосується, в першу чергу, демографічної структури, адже природною основою трудового потенціалу є населення. Демографічна компонента трудового потенціалу підприємства набуває на сьогоднішній день особливого значення, оскільки саме вона є пріоритетною при його формуванні. В свою чергу, демографічний потенціал визначає можливості підприємства з позиції його забезпечення робочою силою з кількісними і якісними характе-

ристиками, які необхідні для виконання поставлених завдань.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку демографічний потенціал можна охарактеризувати як кризовий, про що свідчать тенденції до скорочення чисельності населення, погіршення його вікової структури на користь непрацездатної категорії, зростання смертності, скорочення середньої очікуваної тривалості життя, загального старіння населення.

Демографічна ситуація в Україні значним чином позначилася на трудових ресурсах. Впродовж 1991-2014 років громадян України поменшало на 6 млн. 418,7 тис. осіб, з них на міграційне сальдо припало -568,9 тис. осіб. (1991 по 2013 рр.) Скорочення міського населення протягом 1991-2014 років зафіксовано на рівні – 3 млн. 541 тис. чол., а

сільського - 2 млн. 875,6 тис. чол. Швидшими темпами скорочувалося сільське населення, ніж міське. Станом на 01 січня 2014 року відносно 1991 року його поменшало на 16,4%, а міського на 10,71% [1].

В Україні сільське населення становить біля 30 % від всього населення держави. В п'яти областях з 24 переважаючим є сільське населення: в Закарпатській області наявне сільське населення становить 62,8%, Івано-Франківській – 56,6 %, Рівненській – 52,2 %, Тернопільській – 55,9 % та Чернівецькій – 57,5% (за даними Державного комітету статистики на 1 січня 2014 р.) За 2013 рік чисельність сільського населення по Україні скоротилася на 80,7 тисяч чоловік, демонструючи динаміку на рівні -0,57%. У Хмельницькій області сільське населення відповідно становить 44,5 %.

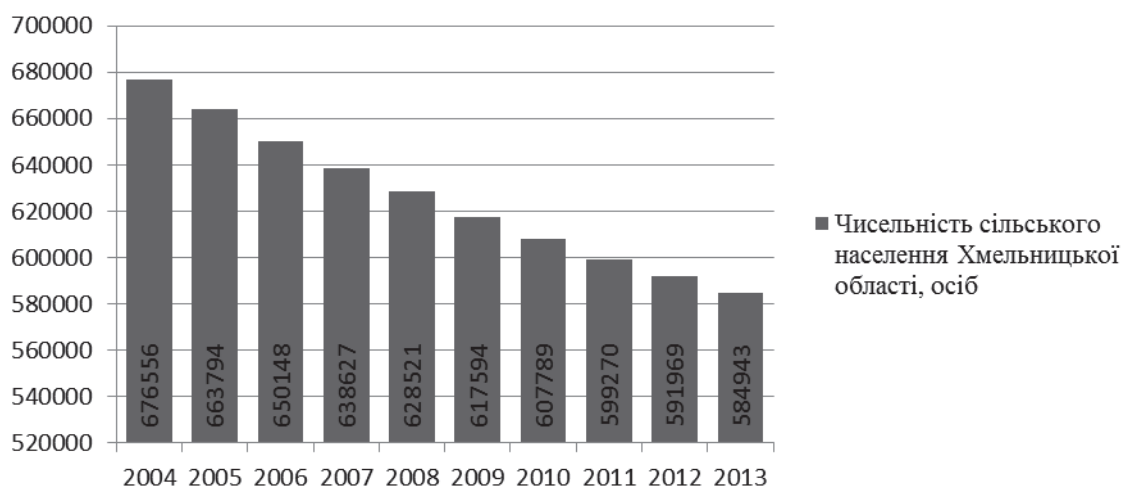

Рис. 1 Чисельність наявного сільського населення Хмельницької області за 2004-2013 рр.
*Складено автором за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Варто відмітити зниження темпів скорочення сільського населення попри збереження негативних тенденцій. Зменшення загальної чисельності населення Хмельницької області відбулось за рахунок природного скорочення на 3,1 тис. осіб, водночас зафіксовано міграційний приріст – 0,5 тис. осіб. Порівняно з січнем–червнем 2013р. обсяг природного скорочення зменшився на 315 осіб, або з 5,2 до 4,8 особи в розрахунку на 1000 наявного населення. Природне ско-

рочення спостерігалось у містах Шепетівці, Кам'янці-Подільському та в усіх районах області [2].

Демографічна ситуація на регіональному рівні має певні відмінності, зумовлені особливостями як природного, так і механічного руху. За останні п'ять років чисельність населення Хмельницької області скоротилася на 27 тис. осіб, а протягом минулого року – на 7 тис. осіб.

Рис. 2. Частка наявного сільського населення Хмельницької області та його частка в загальній чисельності населення за 2004-2013 роки

*Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Хмельницькій області

На формування демографічної компоненти трудового потенціалу суттєво впливає вікова структура населення. Особливо негативний вплив має зниження частки осіб, молодших за працездатний вік та водночас збільшення частки осіб, старших за працездатний вік.

Слід зазначити, що за віковими категоріями структура постійного міського й сільсь-

кого населення в області відрізняється. Так, у місті частка працездатного населення станом на 1 січня 2014 року становила 72,8 %, діти віком до 14 років –15,6%, на населення віком 65 років і старше припадало 11,6%, тоді як на сільській території на ті ж вікові групи припадало відповідно 62,9 %, 14,8% і 22,3 % (рис. 3)

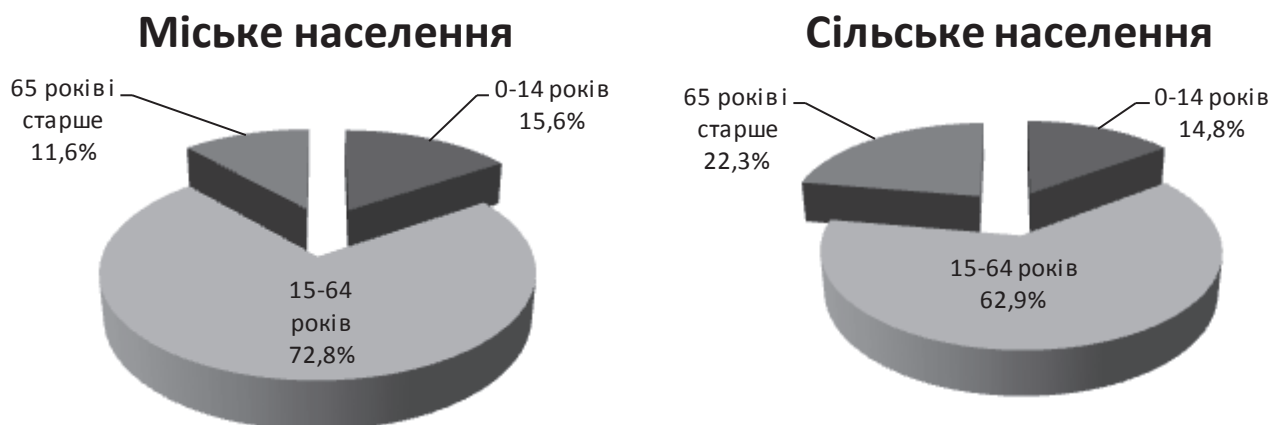

Рис. 3. Розподіл населення за віковими групами станом на 1.01.2014 р. по Хмельницькій області

*Джерело: Складено автором за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

З рис. 3 видно, що працездатне населення області в більшій мірі зосереджене в місті, тоді як пенсіонери – в селі. Проблема старіння населення на сільській території нікуди не зникає. Про це свідчить те, що частка людей пенсійного віку переважає над часткою молоді.

Соціально-економічна криза останніх років також суттєво вплинула на рівень умови

життя сільського населення і, відповідно, на динаміку його чисельності, склад і процеси відтворення. Основою формування трудового потенціалу аграрних підприємств виступає насамперед сільське населення у працездатному віці. Чисельність даної категорії населення за період 2009-2013 рр. зменшилась з 617,6 до 585 тис. осіб, або на 5,6%.

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення Хмельницької області за 2009-2013 роки

Чисельність населення	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Постійне населення, тис. осіб	1338,2	1330,8	1323,7	1317,0	1310,8
Сільське населення, тис. осіб	617,6	607,8	599,3	592	585
Питома вага сільського населення, %	46,2	45,7	45,3	45	44,7
Населення у працездатному віці, тис. осіб	905,8	904	906,7	903,5	898,5
Сільське населення у працездатному віці, тис. осіб	375	371,2	371,9	370	367,7
Питома вага сільського населення у працездатному віці, %	41,4	41,1	41	40,9	40,9

*Джерело: Складено автором за даними Головного управління статистики (дані демографічного паспорта території: Хмельницька область)

Хмельницька область має динаміку населення, подібну до загальноукраїнської, коли протягом останніх років спостерігається неухильне зменшення чисельності без будь-яких ознак поліпшення ситуації. Насамперед зменшення чисельності і питомої ваги сільського населення можна розглядати як природний процес. Але на цей процес також мають великий вплив відмінності між умо-

вами життя в селах і містах. Очевидним є різке зниження життєвого рівня більшості населення, особливо сільського. Що стосується сільської місцевості, то несприятлива демографічна ситуація спричинена перш за все постійним зниженням народжуваності, яке не забезпечує навіть простого відтворення населення (табл. 2).

Таблиця 2

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту (зменшення) населення Хмельницької області у 2009-2013 роках

Роки	Сільська місцевість			Міські поселення		
	Народжуваність	Смертність	Природний приріст	Народжуваність	Смертність	Природний приріст
2009	10.4	22.5	-12.1	11.5	11.0	0.5
2010	10.0	21.8	-11.8	11.5	10.6	0.9
2011	10.6	21.3	-10.7	11.2	10.2	1.0
2012	10.8	21.3	-10.5	11.7	10.7	1.0
2013	10.8	21.7	-10.9	11.4	10.9	0.5

*Джерело: Складено автором за даними Головного управління статистики (дані демографічного паспорта території: Хмельницька область)

Погіршення процесів природного відтворення сільського населення Хмельницької області відбувається через зниження показників не лише кількості, а також якості населення: здоров'я, рівень освіти, умови життя, соціальний розвиток тощо.

Аналіз стану демографічної компоненти доцільно проводити за допомогою показника демографічного навантаження. Демографічне навантаження – це узагальнена кількісна характеристика вікової структури насе-

лення, яка показує навантаження на суспільство та економіку з боку невиробничого населення [6].

В Хмельницькій області протягом 2004–2013 рр. спостерігається доволі високий рівень демографічного навантаження, що знаходиться в межах 450–510 осіб невиробничого населення в розрахунку на 1000 осіб працездатного віку (рис. 4).

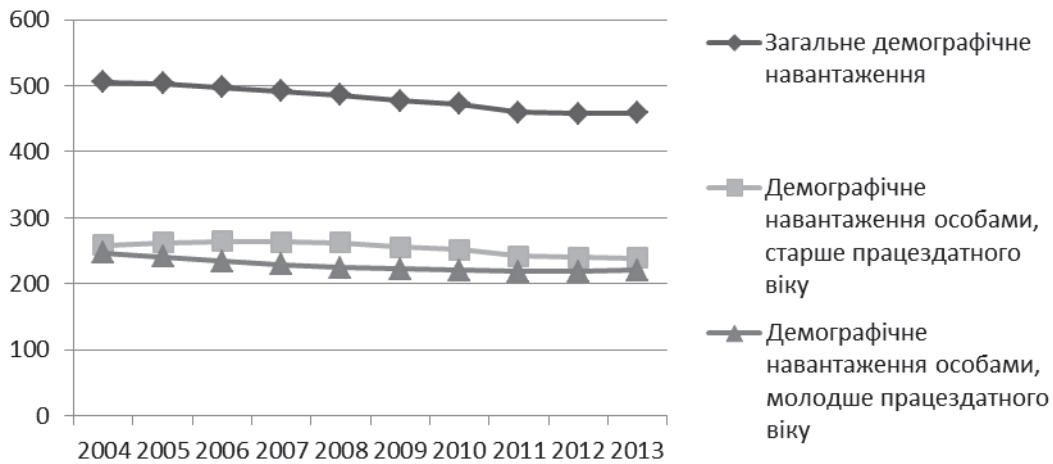

Рис. 4. Демографічне навантаження населення Хмельницької області в розрахунку на 1000 осіб працездатного віку, 2004-2013 рр.

*Джерело: Складено автором за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області

Незважаючи на скорочення трудового потенціалу, демографічні процеси втратили провідний вплив на його формування. Головною причиною зменшення стало скорочення попиту аграрних підприємств на робочу силу внаслідок різкого спаду обсягів виробництва. Основна частина селян, вивільнених з аграрних та інших підприємств і організацій, поповнює групу зайнятих виключно у особистому селянському господарстві. В більшості випадків зайнятість в ньому носить вимушений характер, не забезпечує повного використання трудового потенціалу (особливо в зимовий період) і не гарантує достатнього рівня доходу, що дає підстави вважати її однією з форм прихованого безробіття[4, с.16].

Так, за умови недостатнього рівня заробітної плати або незадовільних умов праці в аграрному секторі значна частина сільських мешканців займається веденням підсобного

господарства. Нині в Хмельницькій області налічується майже 485 тис. домогосподарств, що становить 2,9% загальної кількості по Україні. З них у міських поселеннях мешкають 52% домогосподарств, у сільській місцевості – 48%. Середній розмір домогосподарства Хмельниччини становить 2,64 особи, що більше, ніж у Вінницькій області (2,48), але менше, ніж у Тернопільській (2,94). Серед домогосподарств з дітьми 46% мають у своєму складі по дві дорослі особи, два з п'яти – по три і більше. Разом з тим тринадцять домогосподарств із ста утримує лише одна доросла особа. Три домогосподарства області з п'яти в своєму складі не мають дітей. Серед них два з п'яти – це одиниці, переважна більшість з яких (75%) – особи непрацездатного віку. Працюючих осіб у своєму складі мають лише три домогосподарства області з п'яти. Серед них найбільша частка (47%) мають тільки одно-

го працюючого члена, 42% – по два, одинадцять домогосподарств із ста – трьох і більше. Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства (відношення загальної кількості членів домогосподарства до кількості працюючих) становить 2,76 (по Україні – 2,45) [7]. Функціонування сільських домогосподарств є істотним фактором, який впливає на неповне використання трудового потенціалу в аграрних підприємствах області.

Висновки. Отже, скорочення чисельності сільського населення, високий рівень смертності й низький – народжуваності, загальне старіння населення свідчить, що демографічна ситуація потребує значної уваги з боку держави. Досягти позитивних зрушень показників демографічного розвитку можливо лише за умови, що буде розроблена концепція проведення послідовної державної демо-

графічної політики, а не прийняття окремих не завжди дієвих постанов. Основними завданнями такої політики повинні бути: підвищення рівня народжуваності та розвиток сім'ї; поліпшення здоров'я, зниження рівня смертності та збільшення тривалості життя населення; збільшення доходів та рівня життя; регулювання міграційних процесів; подолання негативних наслідків старіння населення; демографічний розвиток регіонів[5]. Підвищення ефективності процесу формування трудового потенціалу можливе за умов зниження демографічного навантаження населення шляхом підвищення пенсійного віку; забезпечення населення вакантними робочими місцями; підвищення якості освітніх послуг; активізації діяльності аграрних підприємств та підвищення попиту на ринку аграрної праці.

Список літератури

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/dinamika-chiselnosti-naselennya-v-ukrayini-u-2013-roci>
2. Державна служба статистики. Офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/>
3. Завиновська Г.Т. Економіка праці: Навч. посіб. – 3-е вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2007. – 300 с.
4. Коротеєв М.А. Формування та використання трудового потенціалу аграрного сектора економіки: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02 / Харківський національний аграрний ун-т ім. В.В.Докучаєва. - Х., 2004. – 22 с.
5. Про затвердження Стратегії демографічного розвитку України в період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 р. № 879. – www.zakon.rada.gov.ua.
6. Про затвердження Методологічних положень щодо статистичного аналізу чисельності та складу населення: Наказ Державного комітету статистики України № 602 від 13.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>
7. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств Хмельницької області в 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) від 29.07.2014 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ukrstat.gov.ua/>

Summary.

Statement of the problem: A crisis-demographic process in recent years has led to current and prospective large-scale loss of labor capacity. In this connection, the objective becomes the need for analysis of the real state of modern demographic situation; search the main reasons determining the conditions and factors that influence the employment potential. The purpose of the article is to research State and regional peculiarities of the demographic components of labor potential of agricultural enterprises

Results of research: the demographic component of labor potential of the enterprise acquires special importance today because it is a priority during its formation. In turn, demographic capacity determines the capabilities of the software workforce with quantitative and qualitative characteristics, which are necessary to perform assigned tasks.

Nature and scales of the action of demographic factors on the process of shaping of the working potential of the agricultural enterprises of Khmel'nitskiy region are examined and analyzed. Markedly basic population processes at the regional level. The action of demographic component on the formation of the quantitative and qualitative characteristics of working potential is illuminated.

Conclusions. Reduction of the rural population, the high mortality and low-fertility, overall aging population shows that the demographic situation needs significant attention from the State. To achieve positive changes in indicators of demographic development is possible only on the condition that will be developed the concept of coherent State demographic policy.

Keywords: demographic component, demographic situation, employment potential, enterprise